

تحلیل وضعیت اقتصادی کشور

۵. رصد و تحلیل محیط کسب و کار ایران

مرکز پژوهش‌ها با هدف ارائه یک تحلیل جامع از وضعیت اقتصادی کشور اقدام به تهیه مجموعه گزارش‌هایی در زمینه‌های «وضعیت متغیرهای اقتصاد کلان»، «سیاست‌گذاری اقتصادی»، «محیط کسب و کار» و «رصد و ارزیابی آثار تحریم‌های اقتصادی» کرده است. درباره هر یک از حوزه‌های فوق چند گزارش سفارش داده شده است که به صورت جداگانه به عنوان نظر خبرگان منتشر خواهد شد. تحلیل مرکز پژوهش‌ها از وضعیت اقتصادی کشور و توصیه‌های سیاستی، پس از جمع‌بندی گزارش‌ها و کسب نظر جمعی از کارشناسان تهیه و منتشر خواهد شد. گزارش حاضر وضعیت مجموعه‌ای از شاخص‌های محیط کسب و کار کشور را بررسی کرده است.

کد موضوعی: ۳۲۰

شماره مسلسل: ۱۳۰۳۳

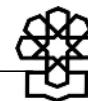
گروه: مطالعات محیط کسب و کار

تیرماه ۱۳۹۲

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۱	مقدمه
۲	۱. مجوزهای کسب و کار
۵	۲. بازار کار
۱۳	۳. امنیت اقتصادی
۱۷	۴. زیرساخت‌های اقتصادی
۲۲	۵. تأمین مالی تولید
۲۶	منابع و مأخذ

تحلیل وضعیت اقتصادی کشور ۵. رصد و تحلیل محیط کسب و کار ایران

چکیده

این گزارش به ارزیابی شرایط کنونی محیط کسب و کار ایران در زمینه‌های اخذ مجوز برای شروع کسب و کار، نیروی کار، امنیت اقتصادی، زیرساخت‌های اقتصادی و تأمین مالی تولید می‌پردازد. بررسی‌ها نشان می‌دهد فرآیند اخذ مجوز در ایران زمانبر و پیچیده است و به‌منظور آسان‌تر شدن این فرآیند نیاز به توجه جدی به اجرای قوانین مربوط به اخذ مجوز وجود دارد. گزارش‌های بین‌المللی، وضعیت بازار کار ایران را یکی از مهمترین چالش‌های محیط کسب و کار کشور ارزیابی می‌کنند، چنان‌که نظرسنجی‌های داخلی نیز مؤید این مطلب هستند. اکثر کارفرمایان کشور معتقدند قانون کار فعلی باید به نفع افزایش بهره‌وری، اشتغال و کاهش هزینه‌های فعالیت اقتصادی مورد بازنگری جدی قرار گیرد. گزارش‌های داخلی و خارجی محیط کسب و کار نشان می‌دهد بی‌ثباتی قوانین و مقررات، مفاسد اقتصادی، عدم شفافیت در سیاست‌ها و فقدان تضمین‌های کافی حقوق مالکیت محیط ناامن اقتصادی را در کشور به‌وجود آورده است. در بررسی زیرساخت‌های اقتصادی، موانع اساسی در اداره بنگاه‌ها از دید فعالان اقتصادی نه در زیرساخت‌های سخت بلکه در زیرساخت‌های نرم همچون فقدان سطحی مناسب از حاکمیت قانون و تغییر مکرر مقررات و رویه‌ها شناخته شد. خلأهای قانونی در زمینه تأمین مالی تولید در بخش نهایی مورد بررسی قرار گرفته است. به‌نظر می‌رسد شرایط ماه‌های اخیر کشور، از جمله سقوط شدید ارزش پول ملی، تحریم‌های بین‌المللی و افزایش معوقات بانکی تأمین مالی کسب و کارها را دشوارتر کرده است.

مقدمه

منظور از «محیط کسب و کار» مجموعه عواملی است که بر اداره و عملکرد بنگاه‌ها مؤثرند، اما تقریباً خارج از کنترل مدیران بنگاه‌ها هستند. در این گزارش برای بررسی و تحلیل محیط کسب و کار ایران از گزارش‌های بین‌المللی همچون گزارش رقابت‌پذیری مجمع جهانی اقتصاد و گزارش انجام کسب و کار بانک جهانی استفاده شده است. گزارش‌های فصلی پایش محیط کسب و کار که از تابستان ۱۳۸۹

به‌طور مستمر توسط مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی با مشارکت تشکل‌های اقتصادی سراسر کشور تهیه و تدوین می‌شود، منبع داخلی برای ارزیابی ابعاد مورد بررسی در گزارش حاضر است. هریک از ابعاد محیط کسب‌وکار در بخش جداگانه تحلیل و بررسی و در انتهای هر بخش جمع‌بندی ارائه شده است. همچنین در هر بخش، به قوانین، مقررات و رویه‌های اجرایی مربوط به حوزه مورد مطالعه، توجه شده است تا در صورت نیاز پیشنهاد‌های اصلاحی ارائه شود.

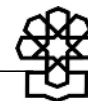
۱. مجوزهای کسب‌وکار

یکی از مراحل اساسی راه‌اندازی یا توسعه یک کسب‌وکار رسمی، دریافت مجوزهای لازم است که در صورت پیچیده بودن فرآیندها و سختگیرانه بودن قوانین و مقررات دریافت آن، راه‌اندازی یا توسعه کسب‌وکارها با مانع روبرو شده و موجب افزایش هزینه‌های تولید و کاهش انگیزه‌های سرمایه‌گذاری می‌شود. از آنجا که «دریافت مجوزها»، یکی از نماگرهای شاخص «سهولت انجام کسب‌وکار» بانک جهانی است، تسهیل قوانین و مقررات این حوزه می‌تواند علاوه بر بهبود محیط کسب‌وکار در داخل کشور، رتبه کشورمان را نیز در این گزارش بین‌المللی بهبود بخشد. در این بخش ابتدا مشکلات موجود در صدور مجوزهای کسب‌وکار به همراه احکام قانونی موجود برای حل این مشکلات به‌طور خلاصه اشاره می‌شود و در ادامه وضعیت اجرای این احکام ارائه می‌گردد:

۱-۱. موانع دریافت مجوزهای تأسیس یا توسعه کسب‌وکار در ایران

موانع و مشکلات دریافت مجوزهای تأسیس یا توسعه کسب‌وکار در ایران را می‌توان در هفت مورد زیر خلاصه و ارائه کرد:

۱. شرایط مبهم و پیچیده برای دریافت بسیاری از مجوزهای کسب‌وکار،
 ۲. امکان تغییر غیر قابل پیش‌بینی در شرایط دریافت مجوزهای کسب‌وکار،
 ۳. سلیقه‌ای بودن تعیین شرایط برای دریافت برخی مجوزهای کسب‌وکار،
 ۴. وجود ذهنیت‌های قدیمی (مربوط به قبل از ابلاغ سیاست‌های کلی اصل چهارم قانون اساسی) و محل رقابت در مسئولان اعطای مجوزها نظیر منع صدور مجوز به بهانه اشباع بودن بازار،
 ۵. وجود مراحل متعدد برای دریافت مجوزهای کسب‌وکار،
 ۶. طولانی شدن فرآیند دریافت مجوزهای کسب‌وکار یا وجود نوبت‌های طولانی برای این کار،
 ۷. وجود هزینه‌های مستقیم یا غیرمستقیم بعضاً زیاد برای دریافت مجوزهای کسب‌وکار یا
- شروطی که تحقق آن مستلزم هزینه‌های زیاد است.

۱-۲. قوانین و مقررات ناظر بر صدور مجوزهای کسب‌وکار در ایران

در سال‌های اخیر چند حکم قانونی برای سهولت در دریافت مجوزهای کسب‌وکار به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است که مهمترین آنها عبارتند از:

۱. ماده (۷) قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل‌وچهارم قانون اساسی

احکام این ماده ناظر بر شفاف‌سازی و ساده‌سازی و تسریع در فرآیند و مراحل دریافت مجوزهای کسب‌وکار تدوین شده است.

۲. ماده (۶۲) قانون برنامه پنجم توسعه

احکام این ماده ناظر بر شفاف‌سازی فرآیند و مراحل دریافت مجوزهای کسب‌وکار تدوین شده است.

۳. ماده (۷۰) قانون برنامه پنجم توسعه

احکام این ماده ناظر بر ساده‌سازی فرآیند دریافت مجوزها از طریق ایجاد پنجره واحد است.

۴. مواد (۷۵) و (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه

احکام این دو ماده ناظر بر رسیدگی به مشکلات و مطالبات فعالان اقتصادی تدوین شده است.

هرچند برخی احکام فوق با هم همپوشانی‌هایی دارند (به‌ویژه حکم ماده (۶۲) قانون برنامه با تبصره

«۳» ماده (۷) قانون اصل چهل‌وچهارم) اما همین احکام نیز به شکلی صحیح، کامل و مؤثر اجرا نمی‌شوند.

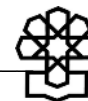
جدول زیر، ماهیت و وضعیت اجرای این احکام را نشان می‌دهد.

جدول ۱. تکالیف و مواد قانونی مرتبط با مجوزها و فرآیندهای ناظر بر کسب‌وکارها

ماده قانونی	تکالیف قانونی	نهادهای متولی	مهلت قانونی	وضعیت اجرا و عملکرد
ماده (۶۲) قانون برنامه پنجم	بازنگری، تسهیل، اصلاح و جایگزینی مقررات در راستای تجمیع مجوزها و لغو مجوزهای غیرضروری	کارگروهی متشکل از: - معاونت توسعه مدیریت و سرمایه انسانی - معاونت حقوقی رئیس‌جمهور - وزرای امور اقتصاد و دارایی، کار و امور اجتماعی - دادگستری - سه نفر از نمایندگان کمیسیون‌های مجلس	- حداکثر سه ماه پس از ابلاغ قانون برنامه پنجم و فرصت شش‌ماهه پس از مهلت فوق جهت تکمیل فرآیندهای قانونی (لازم به ذکر است در لایحه بودجه ۱۳۹۱، موضوع تمدید مهلت ماده (۶۲) تا پایان سال ۱۳۹۱ توسط دولت پیشنهاد شده بود که به تصویب مجلس نرسید)	مراحل اجرایی این ماده در معاونت برنامه‌ریزی ریاست‌جمهوری شروع شد ولی با تغییرات مدیریتی از اوایل سال ۱۳۹۱ تاکنون اقدامات متوقف مانده است
ماده (۷۰) قانون برنامه پنجم	مدیریت یکپارچه، هماهنگی و اداره امور اخذ و تکمیل و صدور مجوز توسط دستگاه	دبیرخانه‌ای در وزارت امور اقتصادی و دارایی و واحدهای استانی با	دستگاه اصلی موظف است حداکثر شش ماه پس از تصویب فهرست دستگاه‌های اصلی	دستورالعمل ماده (۷۰) در تاریخ ۱۳۹۱/۳/۸ به تصویب کارگروه ماده (۶۲) رسیده

ماده قانونی	تکلیف قانونی	نهادهای متولی	مهلت قانونی	وضعیت اجرا و عملکرد
	اصولی موضوع فعالیت در قالب ایجاد پنجره واحد	همکاری دستگاه‌های اصلی	توسط کارگروه ماده (۱۲)، نسبت به راه‌اندازی پنجره واحد با مشارکت دستگاه‌های فرعی و با رعایت سقف زمانی مندرج در ماده (۷) قانون اصل چهل و چهارم اقدام نماید	است
ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم	شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های مخل تولید و سرمایه‌گذاری توسط اتاق بازرگانی با نظرخواهی مستمر از تشکل‌های اقتصادی و ارائه گزارش‌ها و راهکارهای قانونی به کمیته‌ای متشکل از دو نفر از هر قوه	- اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران - اتاق تعاون مرکزی ایران - شورای اصناف - شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی	_____	این دبیرخانه از ابتدای تشکیل تاکنون به انجام مطالعات زیربنایی و اولیه درخصوص قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری و تشکیل بانک‌های اطلاعاتی لازم پرداخته و لی تاکنون گزارش‌ها و راهکارهای قانونی به کمیته مزبور ارائه نکرده است *
ماده (۷) قانون اصل چهل و چهارم: انتشار کتاب سرمایه‌گذاری، مدارک و فرآیند صدور مجوز برای فعالیت‌های اقتصادی است که هر شش ماه یک بار منتشر شده و تنها مستند تعیین تکلیف متقاضیان سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های اقتصادی است	انتشار کتاب راهنمای سرمایه‌گذاری، حاوی شرایط، مدارک و فرآیند صدور مجوز برای فعالیت‌های اقتصادی است که هر شش ماه یک بار منتشر شده و تنها مستند تعیین تکلیف متقاضیان سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های اقتصادی است	وزارت امور اقتصاد و دارایی	شش ماه پس از تصویب قانون	دو شماره از این کتاب تا مهر ۱۳۸۸ منتشر شده است ولی تجدیدنظر آن به صورت شش ماه یکبار صورت نگرفته است
ماده (۷) قانون اصل چهل و چهارم: تسهیل و تسریع در امر سرمایه‌گذاری و صدور مجوزها	- اصلاح و تدوین کلیه مقررات ناظر بر صدور پروانه‌ها و مجوزهای سرمایه‌گذاری به‌گونه‌ای که ظرف ده روز پاسخ متقاضی مجوز توسط مرجع ذیربط داده شود - در صورت مثبت بودن پاسخ، مرجع ذیربط باید حداکثر یک ماه نسبت به انجام کار، صدور پروانه، مجوز یا عقد قرارداد با متقاضی اقدام نماید - تعریف و اطلاع‌رسانی فرآیندهای صدور مجوز و هزینه‌های مرتبط با آن	- کلیه وزارتخانه‌ها، مؤسسه‌های دولتی و شرکت‌های دولتی و کلیه دستگاه‌های اجرایی و مؤسسات وابسته به دولت - هیئت نظارت بر مقررات زدایی (سازمان سرمایه‌گذاری و کم‌کهای فنی و اقتصادی ایران)	حداکثر ظرف ۶ ماه پس از تصویب قانون	- تشکیل جلسات با دستگاه‌ها و نهادهای اجرایی به‌منظور بررسی موانع و محدودیت‌های مقرراتی آنها در راستای تسهیل مقررات و رفع موانع - تشکیل نشست‌های تخصصی با دستگاه‌های اجرایی درخصوص رفع موانع کسب و کار و شاخص انجام کسب و کار بانک جهانی در حوزه‌های مختلف

* مبتنی بر گزارش عملکرد ارسالی از سوی دبیرخانه ماده (۷۶) اتاق بازرگانی.

۳-۱. جمع‌بندی

فرآیند شروع کسب‌وکار در ایران در بسیاری از حوزه‌های فعالیت با مشکلات و موانع زیادی روبرو است به طوری که اخذ یک مجوز برای راه‌اندازی یک فعالیت رسمی نیاز به صرف زمان و هزینه زیادی دارد. یکی از گزارش‌های بین‌المللی که به ارزیابی کشورها در این زمینه می‌پردازد، گزارش سهولت انجام کسب‌وکار بانک جهانی است که دو نماگر از این شاخص به نوعی مرتبط با موضوع این بخش است: نماگر «شروع کسب‌وکار» و «کسب مجوزهای ساخت‌وساز» که در سال ۲۰۱۳ رتبه ایران از بین ۱۸۵ کشور به ترتیب ۸۸ و ۱۶۶ بوده است. در نتیجه برپایه اطلاعات این گزارش، ایران دارای وضعیت مطلوبی نیست.

قوانین و مقررات و همچنین عملکرد سازمان‌ها و دستگاه‌های ارائه‌دهنده مجوزهای کسب‌وکار به گونه‌ای شکل گرفته است که فرآیند اخذ مجوز برای یک فعال اقتصادی، فرآیندی زمانبر و پیچیده بوده و انگیزه شروع کسب‌وکار رسمی را کاهش می‌دهد. در یک جمع‌بندی می‌توان مهمترین مشکلات اخذ مجوزهای کسب‌وکار را، پیچیده و مبهم بودن، تغییرات پیش‌بینی نشده، سلیقه‌ای بودن، طولانی بودن فرآیندها و تحمیل هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم زیاد دانست. توجه جدی به اجرای قوانین مربوط به اصلاح فرآیندهای اخذ مجوزهای کسب‌وکار همچون ماده (۷) قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهارم قانون اساسی و مواد (۶۲)، (۷۰)، (۷۵) و (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه می‌تواند به نحو مؤثری دریافت مجوزهای لازم برای راه‌اندازی یک کسب‌وکار را آسان‌تر سازد.

۲. بازار کار

یکی از مؤلفه‌های مهم محیط کسب‌وکار در ایران، مؤلفه بازار کار و وضعیت قوانین و مقررات مربوط به این حوزه است. وضعیت بازار کار، کیفیت نیروی انسانی موجود در بازار، فرهنگ کار و قوانین کار و تأمین اجتماعی از مهمترین مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار هستند. در این بخش، آخرین ارزیابی‌های مؤلفه‌های بازار کار در گزارش‌های داخلی و بین‌المللی محیط کسب‌وکار ایران به همراه تحلیل آماری بازار کار در ایران ارائه می‌شود. در تحلیل بازار کار، به‌طور متعارف مسائل کارگران و کارفرمایان باید مورد توجه قرار گیرد، اما در ارزیابی محیط کسب‌وکار، عموماً تمرکز بر چالش‌های بازار کار از منظر تولیدکنندگان و کارفرمایان است، لذا در این بخش موانع پیش روی کارفرمایان ایرانی براساس اطلاعات شاخص‌های محیط کسب‌وکار ارائه می‌شود.

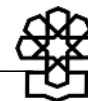
۲-۱. بازار کار ایران از منظر رقابت‌پذیری جهانی (GCI)^۱

گزارش رقابت‌پذیری جهانی که توسط مجمع جهانی اقتصاد منتشر می‌شود، به رتبه‌بندی کشورها از نظر میزان رقابت‌پذیری اقتصاد مبتنی بر ۱۲ شاخص و ۱۱۲ مؤلفه می‌پردازد. یکی از شاخص‌های این شاخص، «کارآیی بازار نیروی کار» است. ایران از نظر کارآیی بازار نیروی کار در گزارش سال ۲۰۱۲ رقابت‌پذیری جهانی، در رتبه ۱۳۹ از ۱۴۲ کشور قرار دارد که ۴ رتبه نسبت به سال ۲۰۱۱ تنزل داشته است. در منطقه سند چشم‌انداز نیز ایران در این رتبه‌بندی بین‌المللی در ردیف آخر قرار دارد. در سطح منطقه، آذربایجان، بحرین، قطر، قزاقستان، رژیم صهیونیستی و امارات به ترتیب رتبه ۱ تا ۶ را از نظر کارآیی بازار نیروی کار به خود اختصاص داده‌اند. گفتنی است بدترین رتبه ایران در میان ۱۲ شاخص رقابت‌پذیری، مربوط به شاخص «کارآیی بازار کار» است.

جدول ۲ نشان می‌دهد در گزارش رقابت‌پذیری ۲۰۱۲، رتبه ایران در تمامی مؤلفه‌ها از متوسط جهانی بدتر است. همچنین وضعیت ایران در هیچ‌یک از مؤلفه‌های مربوط به «کارآیی بازار کار» بهتر از متوسط منطقه نیست و در دو مؤلفه نیز (انعطاف‌پذیری در تعیین دستمزد و وجود ارتباط بین دستمزد و بهره‌وری) کشورمان رتبه آخر منطقه را کسب کرده است.

جدول ۲. رتبه ایران در مؤلفه‌های کارآیی بازار کار براساس شاخص رقابت‌پذیری جهانی ۲۰۱۲

رتبه ایران در میان ۱۴۲ کشور	مؤلفه
۱۲۹	انعطاف‌پذیری
۱۱۹	همکاری در روابط کارگر، کارفرما
۱۳۱	انعطاف‌پذیری در تعیین دستمزد
۷۹	انعطاف‌پذیری در استخدام (سهولت استخدام و اخراج انعطاف‌پذیری ساعات کار)
۸۸	سهولت استخدام و اخراج (از نظر قانونی)
۱۱۲	هزینه اخراج کارکنان اضافی
۷۳	اثر منفی مالیات‌ها بر انگیزه کار و سرمایه‌گذاری
۱۳۶	استفاده بهینه از مهارت‌ها
۱۱۸	وجود ارتباط بین دستمزد و بهره‌وری
۱۲۴	عدم دخالت روابط در استخدام مدیران ارشد
۱۰۷	فرار مغزها
۱۲۹	مشارکت زنان در نیروی کار

۲-۲. بازار کار ایران از نظر سهولت انجام کسب و کار بانک جهانی

یکی از نماگرهای شاخص سهولت انجام کسب و کار بانک جهانی، نماگر استخدام نیروی کار است که در سال‌های ۲۰۰۵ - ۲۰۱۰ مورد بررسی قرار می‌گرفت. نماگر مذکور به ارائه تصویری از مشکلات و موانعی که کارفرمایان در استخدام یا اخراج کارگران با آن روبرو هستند، می‌پردازد. در جدول ۳، وضعیت مؤلفه‌های ایران و چند کشور منتخب منطقه از این نظر قید شده است.

جدول ۳. وضعیت ایران و کشورهای منتخب در نماگر استخدام نیروی کار شاخص

سهولت انجام کسب و کار بانک جهانی^۱

رتبه	هزینه اخراج نیروی کار (دستمزد اجباری به تعداد هفته)	هزینه به‌کارگیری نیروی کار (درصدی از حقوق)	شاخص انعطاف‌ناپذیری استخدام (۱۰۰-۰)	شاخص سختی اخراج نیروی کار (۱۰۰-۰)	شاخص انعطاف‌ناپذیری ساعات کار (۱۰۰-۰)	شاخص سختی استخدام (۱۰۰-۰)	
۱۴۱	۹۱	۲۳	۴۰	۵۰	۶۰	۱۱	ایران، ۲۰۰۸
۱۳۷	۸۷	-	۲۹	۵۰	۲۷	۱۱	ایران، ۲۰۱۰
۷۳	۸۰	-	۱۳	۰	۴۰	۰	عربستان، ۲۰۱۰
۶۸	۶۹	-	۱۳	۲۰	۲۰	۰	قطر، ۲۰۱۰
۹	۴	-	۷	۰	۲۰	۰	گرجستان، ۲۰۱۰

وضعیت ایران در سال ۲۰۱۰ در مقایسه با سال ۲۰۰۸ از حیث انعطاف‌ناپذیری ساعت کار و استخدام بهتر شده است، اما ایران در مقایسه با سایر کشورهای جهان، از نظر سهولت شرایط بازار کار برای تولیدکنندگان و کارفرمایان در وضعیت نامطلوبی قرار دارد.

۲-۳. بازار کار ایران از منظر گزارش پایش محیط کسب و کار در ایران

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی از زمستان ۱۳۸۹، با تعریف مؤلفه‌های ملی محیط کسب و کار، با مشارکت تشکل‌های اقتصادی سراسر کشور این مؤلفه‌ها را به‌طور فصلی ارزیابی و رتبه‌بندی می‌کند. از ۲۲ مؤلفه معرفی شده در این گزارش‌های فصلی، دو مؤلفه مربوط به بازار کار است. در جدول ۴، وضعیت دو مؤلفه محیط کسب و کار مربوط به بازار کار در گزارش‌های پایش محیط کسب و کار نشان داده شده است. در این گزارش از تشکل‌های اقتصادی کشور درخصوص

وضعیت مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار سؤال می‌شود که هر یک از مؤلفه‌ها به چه میزان در اداره کسب‌وکار آنها مشکل ایجاد کرده است. براین اساس به هر یک از مؤلفه‌ها (۲۲ مؤلفه) عددی بین ۱ تا ۱۰ را اختصاص می‌دهند که عدد بیشتر به معنای ارزیابی بدتر آن مؤلفه است.

جدول ۴. ارزیابی دو مؤلفه مربوط به بازار کار در گزارش پایش محیط کسب‌وکار مرکز پژوهش‌های مجلس^۱

مؤلفه	تابستان ۱۳۹۱	بهار ۱۳۹۱	زمستان ۱۳۹۰	پاییز ۱۳۹۰	تابستان ۱۳۹۰	بهار ۱۳۹۰
نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی	۶/۲۵	۶/۶۶	۶/۲۱	۶/۵۵	۶/۶۰	۶/۸۲
محدودیت قانون کار در تعدیل و جابجایی نیروی کار	۵/۴۹	۵/۹۲	۵/۴۵	۵/۶۷	۵/۹۹	۵/۵۴

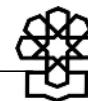
توضیح: این اعداد، برآیند ارزیابی صدها تشکل اقتصادی از وضعیت مؤلفه مورد اشاره در زمان ارزیابی بوده است. هرچه این عدد به ده نزدیکتر باشد، گویای ارزیابی منفی‌تر مجموعه تشکل‌ها از مؤلفه مورد نظر است.

سومین گزارش ماهیانه پایش محیط کسب‌وکار کشور در تیرماه ۱۳۸۹، به موضوع «بررسی قانون کار از منظر بهبود محیط کسب‌وکار» اختصاص داشته است. در بخش سوم این گزارش، نظرخواهی صورت گرفته از تشکل‌های تولیدکنندگان و کارگران به عنوان دو جنبه موضوع قانون کار ارائه شده است. در این نظرخواهی از پرسش‌شوندگان درخواست شده بود نظر خود را در مورد قانون کار و مشکلاتی که اجرای این قانون در امر تولید و سرمایه‌گذاری ایجاد کرده است، بیان کنند. در جمع‌بندی نظرات دریافتی از تشکل‌های کارگری و کارفرمایی این نکته به دست آمد که در مورد «قانون کار» و تأثیر آن در محیط کسب‌وکار دو نظر کاملاً متفاوت وجود دارد.

تشکل‌های کارگری ضمن حمایت از «قانون کار» فعلی، مشکل اصلی در محیط کسب‌وکار کشور را به دو صورت تحلیل کرده‌اند: براین اساس این تشکل‌ها معتقدند، مشکل اصلی «قانون کار» نیست، بلکه عدم اجرای «قانون کار» مشکلاتی را برای کارفرمایان به وجود آورده است. علاوه بر این گروهی دیگر از این تشکل‌ها معتقدند عوامل اقتصادی برون‌زا و خارج از کنترل بنگاه اقتصادی که کارفرما نقشی در تعیین آن ندارد (مانند تورم، واردات بی‌رویه و قاچاق کالا) از جمله اسباب بروز مشکلات در کسب‌وکار است.

در سوی مخالف، تشکل‌های کارفرمایی معتقدند «قانون کار» فعلی به هیچ وجه تأمین‌کننده نیاز کارفرمایان نیست و به عنوان مانعی در محیط کسب‌وکار محسوب می‌شود. از نظر ایشان «قانون کار» فعلی با افزایش هزینه کسب‌وکار، باعث کاهش تمایل برای سرمایه‌گذاری و خروج صاحبان بنگاه‌های اقتصادی از بازار شده است. این تشکل‌ها معتقدند «قانون کار» فعلی باید به نفع

۱. سیاح و همکاران، پایش محیط کسب‌وکار ایران در تابستان ۱۳۹۱.

افزایش بهره‌وری، اشتغال و کاهش هزینه‌های فعالیت اقتصادی مورد بازنگری جدی قرار گیرد. نظرات این تشکل‌ها به‌طور خلاصه به‌شرح زیر است:

- «قانون کار» فعلی عدم ثبات فرصت‌های شغلی پایدار، کاهش بهره‌وری و به خطر افتادن استمرار فعالیت واحدهای تولیدی را در پی داشته است.

- «قانون کار» فعلی سبب افزایش حجم شکایات و اختلافات کارگری و کارفرمایی شده است.

- صیانت از نیروی کار صرف حمایت از کارگر نیست؛ عدم رضایتمندی کارفرما از کارگر باعث عدم تمایل در جذب کارگر بیشتر خواهد شد و در نتیجه سطح اشتغال کاهش می‌یابد. از سوی دیگر این امر باعث گسترش قراردادهای موقت و در نتیجه عدم امنیت شغلی می‌شود.

- جهت‌گیری «قانون کار» به‌جای حمایت یک‌جانبه از کارگران باید حمایت از تولید، کار و اشتغال‌زایی پایدار باشد و روابط کارگر و کارفرما باید در بازار کار و براساس اصل عرضه و تقاضا تنظیم شود.

در ادامه موضوعاتی در قانون کار که محیط کسب‌وکار کشور را با مانع روبرو ساخته، در موارد زیر خلاصه شده است:

۱. گسترده‌گی دامنه شمول قانون کار: مواد (۱) و (۵) قانون کار، تمامی کارفرمایان و کارگران را در تمامی واحدهای اقتصادی (اعم از صنعتی، کشاورزی و خدماتی) با هر اندازه و هر تعداد پرسنل، ملزم به تبعیت از این قانون کرده است؛ درحالی که شرایط کار در کارگاه‌های کوچک در مقایسه با کارگاه‌های بزرگ و کارگاه‌های صنعتی در مقابل کشاورزی و نیز خدمات نوظهور، کاملاً متفاوت است.

۲. اخراج (فصل قرارداد کار و به‌ویژه ماده (۲۷) قانون کار): مواد (۲۱)، (۲۵) و (۲۷) قانون کار به‌گونه‌ای تنظیم شده‌اند که کارفرما حق اخراج کارگر را نداشته و حتی در صورت قصور کارگر و عدم رعایت آیین‌نامه‌های انضباطی، ارجاع به مراجع حل اختلاف مستلزم نظر مثبت شورای اسلامی کار باشد. البته براساس ماده (۸) قانون رفع برخی از موانع تولید و سرمایه‌گذاری صنعتی، اصلاحاتی در مواد (۱۰) و (۲۱) قانون کار صورت گرفته که این مشکل را تا حدود زیادی برطرف نموده است.

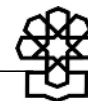
۳. قراردادهای موقت: طبق ماده (۷) قانون کار، «قرارداد عبارت است از قرارداد کتبی یا شفاهی که به‌موجب آن کارگر در قبال دریافت حقوق‌السعی، کاری را برای مدت موقت یا مدت غیرموقت برای کارفرما انجام می‌دهد». انتقاد کارگران به این قراردادها، به مخاطره افتادن امنیت شغلی آنهاست. بعضاً در مشاغلی که ماهیتی دائمی دارند نیز کارگران با قراردادهای موقتی که بدون محدودیت زمانی، قابل تمدید می‌باشند، به‌کار گمارده می‌شوند.

۴. الزامات یکسویه برای کارفرمایان: که به‌ویژه در فصل ۱۱ قانون کار (مجازات‌های تخلف از قانون کار) تعیین شده است.
۵. محدودیت در اعمال مدیریت: که در ماده (۱۲) برای تغییر حقوقی در وضع مالکیت کارگاه، در ماده (۲۶) برای عدم امکان تغییر شرایط کار، در ماده (۲۱) برای استعفا و موارد دیگری مانند تعلیق قرارداد در نظر گرفته شده است.
۶. شوراهای اسلامی کار: مشکلات مربوط به شوراهای اسلامی کار به‌صورت مجزا در بخش ۶ آمده است.
۷. خدمات رفاهی و اجتماعی: که موضوع فصل ۸ قانون کار است و در مواردی هزینه‌های زیادی را بر کارفرما تحمیل می‌کند، مانند تأسیس مراکز نگهداری کودکان.

۲-۴. تحلیل آماری بازار کار در ایران

بازار کار در اقتصاد ایران طی ۴۰ سال گذشته دگرگونی‌هایی را تجربه کرده است. جمعیت در سنین ۱۵-۶۴ سال، به‌عنوان «جمعیت در سنین کار»، یکی از شاخص‌های مهم و استاندارد در تحلیل‌های جمعیتی و بازار کار محسوب می‌شود، این شاخص در سال ۲۰۰۸ در جهان معادل ۶۵/۳ درصد از کل جمعیت است. در ایران شاخص مذکور معادل ۷۱/۱ درصد و در کره جنوبی - به‌عنوان کشوری بالاترین میزان - برابر با ۷۲/۵ درصد می‌باشد (گزارش طرح توسعه ملل متحد UNDP, 2009). این شاخص در کنار نرخ مشارکت می‌تواند نشان دهد که چه میزان از منابع انسانی جامعه مورد استفاده قرار می‌گیرند. «نرخ مشارکت نیروی انسانی جمعیت بالاتر از ۱۵ سال» در فعالیتهای اقتصادی در جهان در سال ۲۰۰۹ معادل ۶۵ درصد و نرخ مشارکت در چین به‌عنوان کشوری با بالاترین میزان مشارکت معادل ۷۴ درصد بوده است. این نرخ در ایران ۵۲/۴۵ است. به‌رغم تلاش‌هایی که صورت گرفته، اهداف کمی و کیفی برنامه چهارم در زمینه بازار کار تحقق نیافته است. تعداد فرصت‌های شغلی در طول سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۰ با توجه به میزان نرخ رشد اقتصادی کشور و میزان تغییرات بهره‌وری نیروی کار، به‌طور متوسط سالیانه حداکثر بالغ بر ۵۰۰ هزار نفر و نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۰ بالغ بر ۱۲/۳ درصد و با توجه به عرضه جدید بیش از ۸۰۰ هزار نفر در سال، تعداد بیکاران قریب به چهار میلیون نفر برآورد می‌شود که عموماً از اقشار تحصیلکرده و جوان و به‌ویژه زنان می‌باشند.

همان‌طور که در جدول ۵ (ستون ۸) ملاحظه می‌شود، نرخ فعالیت (مشارکت) از سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۹۱ روند کاهشی داشته است و از ۴۱/۰ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۳۷/۷ درصد در سال ۱۳۹۱ رسیده است. جمعیت فعال اقتصادی (ستون ۱) از سال ۱۳۸۴ که ۲۳,۲۹۳,۴۴۵ بوده است به

۲۴,۱۰۵,۵۰۶ در سال ۱۳۹۱ رسیده است که حدود ۸۱۲,۰۶۱ نفر افزایش یافته است.

جدول ۵. نتایج طرح آمارگیری از نیروی کار از سال ۱۳۸۴ - ۱۳۹۰ مرکز آمار ایران

(واحد به نفر - درصد)

سال	جمعیت کل کشور *	جمعیت فعال اقتصادی ده ساله و بیشتر	تعداد بیکاران	تعداد شاغلان				نرخ بیکاری (درصد)	نرخ فعالیت مشارکت (درصد)	اشتغال ناقص (درصد)	بیکاری جوانان ۱۵-۲۹ سال	
				کل	کشاورزی	صنعت	خدمات				(تعداد)	(درصد)
۱۳۸۴	۶۹,۳۰۰,۰۰۰	۲۳,۲۹۳,۴۴۵	۲,۶۷۴,۸۶۶	۲۰,۶۱۴,۶۶۷	۵,۰۹۹,۹۶۶	۶,۲۵۷,۰۸۹	۹,۲۵۷,۶۱۲	۱۱/۵	۴۱/۰	۷/۴	۲۰/۶	
۱۳۸۵	۷۰,۴۰۰,۰۰۰	۲۳,۴۸۴,۰۶۸	۲,۶۴۲,۶۴۸	۲۰,۸۳۶,۲۶۳	۴,۸۲۷,۱۸۸	۶,۰۴۹,۹۰۹	۹,۴۰۴,۱۶۶	۱۱/۳	۴۰/۴	۷/۰	۲۰/۸	
۱۳۸۶	۷۱,۵۰۰,۰۰۰	۲۳,۵۷۸,۷۱۵	۲,۴۸۶,۲۳۸	۲۱,۰۸۸,۸۹۷	۴,۸۰۹,۵۵۲	۶,۷۵۹,۵۱۴	۹,۵۱۹,۸۳۱	۱۰/۵	۳۹/۸	۶/۴	۲۰/۰	
۱۳۸۷	۷۲,۵۰۰,۰۰۰	۲۳,۸۹۲,۴۸۹	۲,۳۹۲,۱۷۹	۲۰,۴۸۳,۲۴۵	۴,۳۴۴,۳۸۰	۶,۶۱۰,۶۵۷	۹,۵۲۸,۲۰۸	۱۰/۴	۳۸/۰	۷/۹	۲۰/۴	
۱۳۸۸	۷۳,۶۰۰,۰۰۰	۲۳,۸۴۰,۶۷۶	۲,۳۴۹,۹۷۳	۲۱,۰۰۰,۷۰۹	۴,۳۸۰,۱۱۲	۶,۶۷۵,۰۴۸	۹,۹۴۵,۵۴۹	۱۱/۹	۳۸/۹	۹/۵	۲۲/۱	
۱۳۸۹	۷۴,۷۰۰,۰۰۰	۲۳,۸۷۵,۰۲۳	۲,۲۱۸,۳۲۹	۲۰,۶۵۶,۶۲۱	۳,۹۶۹,۹۱۵	۶,۶۵۲,۱۸۹	۸,۳۸۸,۴۷۹	۱۲/۵	۳۸/۳	۱۰/۲	۲۵/۵	
۱۳۹۰	۷۵,۱۴۹,۶۶۹	۲۳,۳۸۷,۶۳۳	۲,۸۷۷,۶۰۸	۲۰,۵۰۹,۹۴۶	۳,۸۰۹,۹۳۳	۶,۸۴۶,۸۴۶	۹,۸۵۳,۱۶۷	۱۲/۳	۳۶/۹	۹	۲۴	
۱۳۹۱	۷۷,۳۰۰,۰۰۰	۲۴,۱۰۵,۵۰۶	۲,۹۴۴,۱۵۸	۲۱,۱۶۰,۸۸۷	۴,۰۰۲,۰۳۳	۷,۱۰۵,۹۷۳	۱۰,۰۵۲,۸۱۷	۱۲/۲	۳۷/۷	۸/۹	۲۴/۵	

مأخذ: مرکز آمار ایران.

* اعداد گرد شده است.

تعداد بیکاران (ستون ۲) که در سال ۱۳۸۴ برابر ۲,۶۷۴,۸۶۶ بوده است در سال ۱۳۹۱ به ۲,۹۴۴,۱۵۸ رسیده است که ۲۶۹۲۹۲ نفر افزایش یافته است. نرخ بیکاری (ستون ۷) که در سال ۱۳۸۴ برابر ۱۱/۵ درصد بوده است به ۱۲/۲ درصد در سال ۱۳۹۱ رسیده است. نرخ بیکاری جوانان ۱۵-۲۹ سال (ستون ۱۰) که در سال ۱۳۸۴ برابر ۲۰/۶ درصد بود به ۲۴/۵ درصد در سال ۱۳۹۱ رسیده است. ضمن اینکه این نرخ افزایش قابل توجهی داشته است، متوسط نرخ بیکاری جوانان از متوسط نرخ بیکاری کل، بسیار بیشتر و حدود دو برابر آن است. با توجه به اینکه آمار بیکاران در جوانان (که اکثر آنها دارای تحصیلات بالا هستند) زیاد است، می‌توان انتظار داشت که نرخ بیکاری برای افراد تحصیلکرده نیز بالاتر از میانگین نرخ بیکاری باشد (آمار منتشر شده از سوی بانک مرکزی در سال‌های گذشته نشان می‌داد که در مناطق شهری نرخ بیکاری افراد تحصیلکرده بسیار بالاتر از متوسط نرخ بیکاری است). همان‌طور که در ستون ۹ جدول ۵ مشاهده می‌شود، درصد اشتغال ناقص که در سال ۱۳۸۴ برابر ۷/۴ درصد بوده است در سال ۱۳۹۱ به ۸/۹ درصد رسیده است که به این ترتیب، درصد افرادی که یا بیکار هستند یا به اندازه مورد نیاز نمی‌توانند کار کنند در سال ۱۳۹۱ به رقم ۲۱/۱ درصد بالغ می‌شود.

اطلاعات غیررسمی و بعضاً اطلاعات مبتنی بر پیمایش از بنگاه‌ها و کسب‌وکارها نشان می‌دهد

در سال ۱۳۹۱ برخی بنگاه‌های کشور به لحاظ تشدید مشکلات و موانع متعددی که در این سال وجود داشت، در حالت تعدیل نیرو قرار داشته و یا پرداخت دستمزدهای کارگران به تعویق افتاده است. در مهرماه ۱۳۹۱، گروه مطالعات محیط کسب‌وکار از تشکلهای اقتصادی سراسری^۱ وضعیت تولید و سرمایه‌گذاری‌شان را سؤال کرد؛^۲ برآیند پاسخ‌ها درباره اشتغال این بود که در مهرماه ۱۳۹۱ واحدهای تولیدی تحت پوشش تشکلهای اقتصادی سراسری مجموعاً ۵۰/۲ درصد ظرفیت اشتغال بالقوه خود نیرو استخدام کرده‌اند و میزان اشتغال در این واحدها نسبت به یکسال گذشته (مهرماه ۱۳۹۰)، ۳۶/۵ درصد کاهش داشته است.

۵-۲. جمع‌بندی

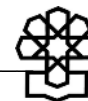
در این بخش به بررسی وضعیت بازار کار ایران به‌عنوان یکی از حوزه‌های مهم محیط کسب‌وکار براساس گزارش‌های بین‌المللی و داخلی پرداخته شد. براساس گزارش رقابت‌پذیری جهانی سال ۲۰۱۲ رتبه ایران در شاخص «کارآیی بازار کار» از ۱۴۲ کشور، ۱۳۹ بوده که نسبت به گزارش سال ۲۰۱۱، ۴ رتبه تنزل داشته است. در گزارش سهولت انجام کسب‌وکار بانک جهانی نیز که تا سال ۲۰۱۰ مؤلفه مربوط به استخدام نیروی کار در کشورها در آن منعکس می‌شد، رتبه ایران از ۱۸۳ کشور ۱۳۷ بوده که نسبت به رقبای حوزه سند چشم‌انداز در وضعیت نامطلوبی قرار داشته است.

همچنین گزارش محیط کسب‌وکار مرکز پژوهش‌های مجلس نیز به بررسی مؤلفه‌های مربوط به بازار کار می‌پردازد که طی فصول بهار ۱۳۹۰ تا تابستان ۱۳۹۱، میانگین ارزیابی دو مؤلفه مربوط به بازار کار ۶/۰۹ از ۱۰ بوده که نشان‌دهنده ارزیابی نسبتاً نامطلوب تشکلهای اقتصادی کشور از این دو مؤلفه است (عدد بیشتر نشان‌دهنده ارزیابی نامطلوب‌تر است).

نظرخواهی‌های جدید نشان می‌دهد در نیمه سال ۱۳۹۱ واحدهای تحت پوشش تشکلهای اقتصادی سراسری از نظر اشتغال ۵۰/۲ درصد ظرفیت خودکار کرده‌اند و نسبت به سال گذشته (مهرماه ۱۳۹۰)، ۳۶/۵ درصد از میزان نیروی کار آنها کم شده است.

نظرسنجی از تشکلهای کارفرمایی نیز حاکی از آن است اکثر کارفرمایان کشور معتقدند قانون کار فعلی باید به نفع افزایش بهره‌وری، اشتغال و کاهش هزینه‌های فعالیت اقتصادی مورد بازنگری جدی قرار گیرد.

۱. مطابق ماده (۱) قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار (۱۳۹۰)، تشکل اقتصادی سراسری آن دسته از تشکلهای اقتصادی هستند که در چندین استان کشور شعبه و عضو داشته باشند. تشخیص سراسری بودن تشکل اقتصادی حسب مورد برعهده اتاق‌ها (ایران و تعاون) است.
 ۲. جهت بررسی بیشتر رجوع شود به: گزارش گروه مطالعات محیط کسب‌وکار مرکز پژوهش‌های مجلس، «پاسخ تشکلهای اقتصادی سراسری به هفت سؤال درباره وضعیت واحدهای تولیدی»، شماره مسلسل ۱۲۶۲۶، ۲۲۰، آذرماه ۱۳۹۱.

۳. امنیت اقتصادی

«امنیت اقتصادی» یکی از مؤلفه‌های مهم محیط کسب‌وکار تلقی می‌شود که ابعاد و مفاهیم گسترده‌ای دارد و تعاریف متنوعی از آن ارائه شده است. در این بخش پس از مرور مختصر تعاریف و شاخص‌های مهم امنیت اقتصادی، با استفاده از گزارش‌های خارجی و داخلی ارزیابی محیط کسب‌وکار، تحلیلی از شرایط امنیت اقتصادی در ایران ارائه می‌شود.

۳-۱. تعریف امنیت اقتصادی و ویژگی‌های آن

«امنیت اقتصادی»، یکی از شاخه‌های امنیت عمومی است که علاوه بر جنبه اقتصادی، شامل وجوه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، نظامی و زیست‌محیطی نیز می‌شود. به‌طور کلی، امنیت اقتصادی، به شرایط و مجموعه فرآیندهایی اطلاق می‌شود «که به‌صورت بالنده و فزآینده، امکان انباشت سرمایه‌های انسانی و سرمایه‌های فیزیکی را فراهم می‌سازد»^۱.

مجموعاً از ادبیات موجود درباره امنیت اقتصادی، حاکمیت قانون و حکمرانی خوب، می‌توان نتیجه گرفت اقتصاد هر کشور در شرایط آرمانی از نظر وضعیت امنیت اقتصادی چنین ویژگی‌هایی دارد:

۱. قوانین، مقررات، سیاست‌ها و رویه‌های مرتبط با تولید و سرمایه‌گذاری، شفاف و غیرقابل تفسیر هستند به‌طوری که همه افراد مرتبط با قانون و مقررات و سیاست‌ها، تکالیف و حقوق خود و نحوه استیفای آنها را به روشنی می‌دانند.

۲. قوانین، مقررات، سیاست‌ها و رویه‌های مرتبط با تولید و سرمایه‌گذاری، باثبات و قابل پیش‌بینی هستند.

۳. قیمت همه کالاها و خدمات به‌ویژه کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای و نرخ‌های ارز و سود تسهیلات بانکی، باثبات و قابل پیش‌بینی هستند.

۴. اطلاعات اقتصادی کاملاً شفاف است، زمینه برای طرح و انتشار شایعات مهیا نیست، هیچ رانتی برای هیچ‌کس وجود ندارد و نتیجتاً هزینه‌های مبادله در کمترین میزان ممکن قرار دارد.

۵. نیروی انتظامی و دستگاه قضایی، سالم، مستقل و کارآمد هستند و توانایی دارند به هر شکایتی از هرکس، در کمترین زمان رسیدگی کنند.

۶. حقوق مالکیت افراد به‌طور کامل تضمین می‌شود به این معنا که انواع کلاهبرداری و سرقت و هرگونه عهدشکنی در عمل به تعهدات موجود در قرارداد توسط طرفین، بسیار استثنایی است و با کمترین هزینه و زمان توسط حکومت جبران می‌شود.

۱. مؤمنی و جهانیان، ۱۳۸۰.

۷. نظام اداری و سازوکارهای ارتباط مراجعان با دستگاه‌های حکومت کاملاً شفاف است و رشوه، اختلاس و سوءاستفاده از قدرت وجود ندارد و تکالیف شهروندی و مسیر استیفای حقوق برای شهروندان، روشن و کارآمد است.
۸. در محیط زندگی و کاری شهروندان آرامش وجود دارد و خطرات غیرعادی نظیر قتل، سرقت مسلحانه، اخاذی، انفجار، بمباران و ترور، جان و مالشان را تهدید نمی‌کند.
۹. تجارت داخلی و خارجی و انتقال وجوه مربوطه با اطمینان بالا انجام می‌شود و خطر یا تهدیدی متوجه آن نیست.
۱۰. دولت و نهادهای وابسته به قدرت سیاسی در برابر قانون با افراد عادی برابر هستند و از قدرت سوءاستفاده نمی‌کنند.

۲-۳. وضعیت ایران در شاخص‌های امنیت اقتصادی

سنجش میزان امنیت اقتصادی کشورها در ابعاد سیاسی، حقوقی و اجتماعی با توجه به ماهیت کیفی مؤلفه‌ها بسیار دشوار است. همچنین باتوجه به گستردگی ابعاد امنیت اقتصادی، تعیین شاخص‌های مناسب به نحوه نگرش و رویکرد به این موضوع بستگی دارد. در میان شاخص‌های بین‌المللی، نماگر «نهادهای عمومی»^۱ در شاخص رقابت‌پذیری جهانی و نماگر «ریسک سیاسی»^۲ در شاخص راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری^۳ (ICRG) ارتباط نزدیکی با ابعاد مورد بررسی در این گزارش دارد.

طبق گزارش رقابت‌پذیری جهانی ۲۰۱۲^۴ ایران با کسب رتبه ۶۶ در نهادهای عمومی از میان ۱۴۲ کشور در جایگاه متوسط جهانی قرار دارد. بدترین وضعیت مربوط به مؤلفه‌های «حقوق مالکیت فکری»، «دست‌وپاگیر بودن مقررات حکومتی»، «پاسخگو بودن دولت»، «شفافیت در سیاستگذاری دولت»، «هزینه‌های خشونت و خلافتکاری برای کسب‌وکار» و «جرائم سازمان‌یافته» است. بهترین رتبه‌ها در سال ۲۰۱۲ (۱۳۹۰) مربوط به مؤلفه‌های «اعتماد عمومی به سیاستمداران» و «نقش روابط در تصمیم‌گیری‌های دولتی» می‌باشد.

1. Public Institution
2. Political Risk
3. International Country Risk Guide

۴. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، ۱۳۹۰.

جدول ۶. وضعیت ایران در نماگر نهادهای عمومی شاخص رقابت‌پذیری جهانی سال ۲۰۱۲

رتبه ایران در ۱۴۲ کشور	رتبه ایران در ۲۱ کشور منطقه	مؤلفه
۶۶	۱۲	نماگر اصلی: نهادهای عمومی
۸۱	۱۲	۱. حقوق مالکیت
۶۱	۱۱	حقوق مالکیت دارایی‌های فیزیکی و مالی
۱۱۱	۱۷	حقوق مالکیت فکری
۵۳	۱۰	۲. اخلاق و فساد
۵۹	۱۰	فساد اداری و اختلاس
۳۹	۷	اعتماد عمومی به سیاستمداران
۶۵	۱۰	رشوه‌خواری
۵۵	۱۰	۳. تأثیر منفی روابط
۶۶	۱۱	استقلال قوه قضائیه
۴۳	۷	نقش روابط در تصمیم‌گیری‌های دولتی
۹۸	۱۷	۴. ناکارآمدی دولت
۶۸	۱۶	هدر رفتن منابع توسط دولت
۱۰۷	۱۸	دست‌وپاگیر بودن مقررات حکومتی
۷۲	۱۲	کارآمدی چارچوب قانونی برای حل و فصل دعاوی بخش خصوصی
۱۰۵	۱۷	کارآمدی چارچوب قانونی برای به چالش کشیدن و پیگرد حقوقی تصمیمات دولت (پاسخگو بودن دولت)
۱۲۵	۱۹	شفافیت در سیاستگذاری دولت
۸۶	۱۴	۵. امنیت
۱۰۹	۱۵	هزینه‌های تروریسم برای کسب‌وکار
۹۰	۱۸	هزینه‌های خشونت و خلافکاری برای کسب‌وکار
۹۰	۱۷	جرایم سازمان‌یافته (نظیر اخاذی و باجگیری به شیوه مافیایی)
۶۰	۱۰	توانایی پلیس در اجرای قانون

در آخرین گزارش منتشر شده راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری (ICRG)، ایران با کسب امتیاز ۵۲ در نماگر ریسک سیاسی، در طبقه کشورهای با ریسک بالا قرار گرفته است. وضعیت مؤلفه‌های «ریسک سیاسی» در جدول ۷ قابل مشاهده است. امتیاز مؤلفه‌های «فساد»، «تنش‌های مذهبی»، «ثبات حاکمیت»، «شرایط اقتصادی-اجتماعی»، «ریسک مصادره و عدم برگشت سود سرمایه‌های خارجی» از متوسط پایین‌تر است.

جدول ۷. مؤلفه‌های ریسک سیاسی شاخص ICRG و امتیازات ایران در سال ۲۰۱۰

امتیاز ایران	بالاترین حد امتیاز	مؤلفه‌های ریسک سیاسی
۵	۱۲	ثبات حاکمیت
۵	۱۲	شرایط اقتصادی - اجتماعی
۵	۱۲	ریسک مصادره و عدم برگشت سود سرمایه‌های خارجی
۸/۵	۱۲	درگیری داخلی
۶	۱۲	درگیری خارجی
۱/۵	۶	فساد
۵	۶	دخالت نظامی در سیاست
۲	۶	تنش‌های مذهبی
۴	۶	حاکمیت نظم و قانون
۳/۵	۶	تنش‌های نژادی
۴	۶	پاسخگویی دولت در برابر مردم
۲	۴	کیفیت دیوان‌سالاری
۵۲	۱۰۰	کل شاخص

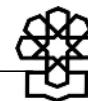
۵ مؤلفه از ۲۲ مؤلفه گزارش پایش محیط کسب‌وکار مرکز پژوهش‌های مجلس به مفهوم امنیت اقتصادی اختصاص دارد. جدول ۸، برآیند ارزیابی تشکلهای اقتصادی از این ۵ مؤلفه را در تابستان ۱۳۹۱ نشان می‌دهد.

لازم به یادآوری است در این گزارش‌ها، عدد بالاتر به منزله این است که آن مؤلفه در دوره ارزیابی، از دید تشکل ارزیابی‌کننده، مانع بیشتری برای کسب‌وکار ایجاد کرده است.

جدول ۸. مؤلفه‌های امنیت اقتصادی در گزارش پایش محیط کسب‌وکار مرکز پژوهش‌های مجلس (تابستان ۱۳۹۱)

رتبه در تابستان ۱۳۹۱*	ارزیابی از ۱۰ (۱۰ بدترین ارزیابی)	مؤلفه محیط کسب‌وکار ایران درباره امنیت اقتصادی
۳	۷/۱۴	اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه کشورمان
۶	۶/۳۲	بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری
۸	۶/۲۶	وجود مفسد اقتصادی در دستگاه‌های حکومتی
۱۴	۵/۴۵	برگشت چک‌های مشتریان و همکاران
۱۶	۴/۸۵	عرضه کالاهای خارجی قاچاق در بازار داخلی

* یعنی این مؤلفه در میان ۲۲ مؤلفه محیط کسب‌وکار در ارزیابی تابستان ۱۳۹۱ بین اولین تا آخرین مؤلفه اخلاک‌گر، چندمین عامل اخلاک در محیط کسب‌وکار ارزیابی شده است.

۳-۳. جمع‌بندی

گزارش‌های داخلی و خارجی محیط کسب‌وکار در ایران نشان می‌دهند مجموعاً «بی‌ثباتی در قوانین و مقررات»، «مفاسد اقتصادی»، «عدم شفافیت در سیاست‌ها» و «فقدان تضمین‌های کافی حقوق مالکیت» از مهمترین عوامل ناامنی اقتصادی در ایران هستند و مجموعاً امنیت اقتصادی در کشور ما در وضعیت نامطلوبی قرار دارد.

برای ارتقای ضریب امنیت اقتصادی، پیشنهاد می‌شود دولت و مجلس سیاست‌ها و رفتارهای زیر را اتخاذ کنند:

۱. قوانین و مقررات کاملاً شفاف و غیرقابل تفسیر تدوین شود به گونه‌ای که همه از متن قانون و مقررات برداشت روشن و یکسانی داشته باشند و تکلیف خود را بدانند.
۲. از هرگونه تغییر ناگهانی و غیرقابل پیش‌بینی سیاست‌ها و مقررات (نظیر تغییر نرخ‌های تعرفه) اکیداً پرهیز شود.
۳. اطلاعات اقتصادی هرچه شفاف‌تر شود و زمینه برای رواج شایعات وجود نداشته باشد.
۴. نیروی انتظامی و دستگاه قضایی برای رسیدگی مؤثر و کارآمد به شکایات‌ها مجهز و تقویت شوند.
۵. نظام اداری و سازوکار خدمات‌رسانی به شهروندان، شفاف و کارآمد شود.
۶. با ریشه‌ها و مظاهر مفاسد اقتصادی (رانت‌خواری، اختلاس، رشوه‌خواری و سوءاستفاده از قدرت) به شکلی مؤثر و کارآمد و کامل مبارزه شود و همه در برابر قانون یکسان باشند.
۷. انضباط مالی دولت هرچه بیشتر برقرار شود، تعهدات معوق دولت به پیمانکاران در اسرع وقت پرداخت شود و اطمینان ایجاد شود که دولت و نهادهای دولتی به تعهدات خود در قراردادهایشان به‌طور دقیق و سر‌موعه، پایبند خواهند بود.

۴. زیرساخت‌های اقتصادی

این بخش به بررسی اجمالی وضعیت زیرساخت‌های اقتصادی مؤثر بر فعالیت کسب‌وکارها در ایران می‌پردازد. زیرساخت‌ها، ساختارهای فیزیکی و نهادهای مورد نیاز برای عملکرد جامعه در دستیابی به توسعه هستند و در دو گروه طبقه‌بندی می‌شوند: گروه اول زیرساخت‌های سخت مانند زیرساخت‌های حمل‌ونقل (جاده، فرودگاه، خطوط ریلی، بندر و...)، ارتباطات (تلفن، موبایل، اینترنت و...) و انرژی (برق، گاز، انرژی هسته‌ای و...) و گروه دوم زیرساخت‌های نرم هستند، مانند نظام مالی، نظام آموزشی و نظام قانونگذاری. از آنجا که بررسی وضعیت گروه دوم بحث گسترده‌ای است،

تمرکز این بخش از گزارش حاضر بر رصد وضعیت زیرساخت‌های سخت با تکیه بر اطلاعات شاخص‌های محیط کسب‌وکار و در برخی موارد نظرات کارشناسی برای تحلیل شرایط کشور است.

۴-۱. نگاهی کلی به شرایط زیرساخت‌های سخت در ایران

براساس گزارش رقابت‌پذیری مجمع جهانی اقتصاد^۱، ایران در سال ۲۰۱۲، در نماگر زیرساخت‌ها (که زیرساخت‌های سخت را مورد بررسی قرار داده است) از میان ۱۴۲ کشور جهان رتبه ۶۷ را اخذ کرده است. این نماگر در مقایسه با سایر نماگرهای رقابت‌پذیری ایران، (جدول ۹)، نسبتاً مطلوب‌تر ارزیابی شده است.

جدول ۹. رتبه ایران در میان کشورهای مورد بررسی

از نظر نماگرهای مختلف رقابت‌پذیری

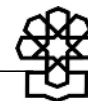
رتبه ایران (۱۴۲ کشور)	نماگر
۲۱	اندازه بازار
۲۷	ثبات در حساب‌های دولتی
۵۰	بهداشت و آموزش ابتدایی
۶۷	زیرساخت‌ها
۷۰	نوآوری
۷۲	نهادها
۸۹	آموزش عالی و حرفه‌ای
۹۲	هوشمندسازی* کسب‌وکار
۱۰۳	کارآیی بازار کالا
۱۰۴	آمادگی تکنولوژیک
۱۲۳	پیشرفته بودن بازار مالی
۱۳۹	کارآیی بازار نیروی کار

* sophistication

در گزارش‌های پیش محیط کسب‌وکار، در هر ۸ فصل منتهی به تابستان ۱۳۹۱،^۲ «کیفیت زیرساخت‌های تأمین برق» و «کیفیت زیرساخت‌های حمل‌ونقل» در مقایسه با ۲۲ مؤلفه ملی دیگر، به نسبت بهتر ارزیابی شده‌اند؛ به این معنا که زیرساخت‌های برق و حمل‌ونقل از نظر شکل‌های تولیدی ایران به نسبت اخلاص چندان زیادی در اداره بنگاه‌هایشان ایجاد نکرده است. در این

۱. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، ۱۳۹۰.

۲. سیاح و همکاران، پیش محیط کسب‌وکار ایران در تابستان ۱۳۹۱.

گزارش‌ها، بدترین ارزیابی معمولاً مربوط به مؤلفه‌های زیرساخت‌های نرم از جمله «بی‌ثباتی در قیمت مواد اولیه»، «بی‌تعهدی دولت و شرکت‌های دولتی به پرداخت به‌موقع بدهی خود به پیمانکاران»، «مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها»، «تحریم‌های بین‌المللی» و «بی‌ثباتی در قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری» بوده است.

به این ترتیب می‌توان نتیجه‌گیری کرد براساس گزارش‌های داخلی و خارجی زیرساخت‌های سخت در مقایسه با سایر مؤلفه‌ها، کمتر برای فعالان اقتصادی کشور در اداره بنگاه‌هایشان مشکل ایجاد کرده است.

۲-۴. بررسی حوزه‌های مختلف زیرساخت‌های سخت

براساس گزارش رقابت‌پذیری سال ۲۰۱۲، ایران، در زیرساخت حمل‌ونقل (رتبه ۸۳ در میان ۱۴۲ کشور) در مقایسه با برق و مخابرات (رتبه ۵۷) وضعیت بدتری دارد.

جدول ۱۰. وضعیت ایران در مؤلفه‌های زیرساخت شاخص رقابت‌پذیری (۲۰۱۲)

رتبه جهانی	مؤلفه	نماگر
۸۳	الف) زیرساخت حمل‌ونقل	زیرساخت
۷۴	کیفیت جاده‌ها	
۵۰	کیفیت زیرساخت ریلی	
۸۷	کیفیت زیرساخت بنادر	
۱۳۷	کیفیت زیرساخت حمل‌ونقل هوایی	
۴۹	تعداد صندلی در هر کیلومتر پرواز داخلی	
۵۷	ب) زیرساخت برق و مخابرات	
۷۲	کیفیت عرضه برق	
۳۱	خطوط تلفن ثابت	
۸۵	تعداد مشترکان تلفن همراه	
۱۰۲	کاربران اینترنت	آمادگی تکنولوژیک
۱۰۳	نسبت پهنای باند اینترنت پرسرعت به جمعیت	
۱۰۴	کارآیی تشریفات گمرکی	رقابت خارجی

الف) حوزه حمل‌ونقل

همان‌طور که در جدول ۱۰ قابل مشاهده است، براساس شاخص رقابت‌پذیری ۲۰۱۲، در حوزه حمل‌ونقل، وضعیت کشور در حمل‌ونقل هوایی و گمرک بسیار نامطلوب‌تر از متوسط جهانی است.

طبق گزارش پیوستن به رقابت بانک جهانی در سال ۲۰۱۰^۱، که کیفیت زیرساخت‌های حمل‌ونقل را در کشورها بررسی می‌کند، ایران حائز رتبه ۱۰۳ در میان ۱۵۵ کشور جهان و ۱۶ از ۲۲ کشور منطقه شده است و نماگرهای «سهولت دسترسی به کالاهای مختلف با قیمت رقابتی» با رتبه ۱۲۱، «رديابی و رهگیری محموله‌ها» با رتبه ۱۱۰ و «کارآیی فرآیند ترخیص گمرکی» با رتبه ۱۰۶ در مقایسه با سه نماگر دیگر این شاخص شرایط بسیار نامطلوبی را برای کشور ترسیم می‌کنند.

جدول ۱۱. رتبه ایران در نماگرهای گزارش پیوستن به رقابت

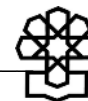
رتبه از ۱۵۵	نماگر
۱۰۶	کارآیی رویه‌ها و فرآیندهای ترخیص کالا (سرعت، سادگی و قابل پیش‌بینی بودن تشریفات گمرکی)
۸۶	کیفیت زیرساخت‌های تجاری و جابجایی (مثل مبادی ورودی، راه‌آهن، جاده، فناوری اطلاعات)
۱۲۱	سهولت دسترسی به کالاهای مختلف با قیمت رقابتی
۶۹	شایستگی و کیفیت خدمات پشتیبانی (متصدیان حمل‌ونقل، کارگزاران یا واسطه‌های گمرکی)
۱۱۰	توانایی در رديابی و رهگیری کالاهای ارسالی
۸۵	مناسب بودن زمان تحویل محموله‌ها به مشتری در زمان برنامه‌ریزی شده و مورد انتظار
۱۰۳	شاخص کل

تحریم چند دهه گذشته مشکلاتی را در خرید هواپیمای نو، تأمین قطعات هواپیما و مشکلات تهیه سوخت در برخی فرودگاه‌ها ایجاد کرده است.^۲ متوسط سن ناوگان حمل‌ونقل هوایی در کشور بالاست؛ ایران با وجود مرز گسترده آبی، جای پیشرفت بسیاری در حوزه حمل‌ونقل دریایی دارد و نیاز به سرمایه‌گذاری در زمینه حمل‌ونقل ریلی و جاده‌ای نیز برای کاهش هزینه‌های تولید در کشور ملموس است. نظرخواهی از کمیسیون حمل‌ونقل اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران گویای این مطلب است که آنچه در حوزه حمل‌ونقل از مشکلات مذکور در بالا اهمیت بیشتری دارد، کیفیت قوانین و مقررات حوزه حمل‌ونقل و عملکرد نهادهای مرتبط مانند نظام بانکی، وزارت صنعت، معدن، تجارت و سازمان استاندارد در تعامل با این بخش است.

نتیجه مصاحبه‌های پژوهشگران مرکز پژوهش‌های مجلس با نمایندگان فعالان اقتصادی که در کمیسیون‌های مختلف اتاق‌های ایران و تهران عضویت دارند نشان می‌دهد از نظر آنها، تغییر مکرر و ناگهانی مقررات و آیین‌نامه‌های اجرایی و رانتهای ایجاد شده از این تغییرات مهمترین دغدغه فعالان اقتصادی بخش خصوصی است که موجب غیرقابل پیش‌بینی شدن هزینه‌ها و کاهش انگیزه سرمایه‌گذاری در حمل‌ونقل شده است. به عبارت دقیق‌تر، فقدان حاکمیت قانون، دغدغه اصلی فعالان اقتصادی است.

۱. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۹۱، ص ۵.

۲. اصغر ضربایی و دیگران، ۱۳۸۸.

ب) حوزه ارتباطات

تحول در حوزه ارتباطات به‌عنوان زیرساخت اقتصادی در بسیاری از کشورها رشد چشمگیر اقتصادی در پی داشته است. ایجاد چنین تحولی در کشور نیازمند اصلاح قوانین و مقررات و رفع مشکلات فرا قانونی این حوزه است. خلأ قوانین در حوزه‌های «دولت الکترونیک»، «حفاظت از داده‌های شخصی»^۱، «حفظ حقوق مصرف‌کننده در فضای سایبری» و «مالکیت معنوی در فضای سایبری» در کشور مشهود است. همچنین قوانینی مانند «جرائم رایانه‌ای» و «بانکداری الکترونیک» و... نیاز به روزآمدسازی و افزایش ضمانت‌های اجرایی دارند.

پراکندگی نهادهای مقرراتگذار و تداخل وظایف آنها (وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، کمیسیون تنظیم قوانین و مقررات رادیویی و شورای رقابت)، امکان وحدت رویه، سیاستگذاری مؤثر و ایجاد رقابت در حوزه ارتباطات را سلب کرده است.

ج) حوزه انرژی

گزارش‌های پایش محیط کسب‌وکار مرکز پژوهش‌های مجلس نشان می‌دهد، از نظر تشکل‌های اقتصادی سراسر کشور، «کیفیت زیرساخت‌های تأمین برق» در سال‌های اخیر کمترین مانع را در اداره یا عملکرد بنگاه‌ها ایجاد کرده است. درعین حال باید به این نکته توجه داشت که پس از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها از زمستان ۱۳۸۹، افزایش قیمت حامل‌های انرژی با عدم حمایت مؤثر از تولید به یکی از چالش‌های پیش‌روی تولیدکنندگان کشور تبدیل شده است.

۳-۴. جمع‌بندی

۱. براساس گزارش‌های داخلی و خارجی، زیرساخت‌های سخت در مقایسه با سایر مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار، موانع کمتری برای اداره بنگاه‌ها ایجاد کرده‌اند. به این معنا که فعالان اقتصادی کشور مشکلات اساسی در اداره بنگاه‌ها را نه در زیرساخت‌های سخت، بلکه در مؤلفه‌های دیگر می‌دانند.
۲. گزارش رقابت‌پذیری جهانی ۲۰۱۲ نشان می‌دهد در میان مجموعه زیرساخت‌های سخت، وضعیت کشور در حمل‌ونقل هوایی، گمرک و ارتباطات اینترنتی نامطلوب‌تر از متوسط جهان است.
۳. فقدان حاکمیت قانون که تغییر مکرر و ناگهانی مقررات و آیین‌نامه‌های اجرایی و رانتهای ایجاد شده از این تغییرات، از جمله نموده‌های اصلی آن به‌شمار می‌رود دغدغه مهم فعالان اقتصادی در حوزه حمل‌ونقل و از نظر آنها مانع گسترش این حوزه است.

۴. خلأ قوانین و پراکندگی نهادهای مقرراتگذار و تداخل وظایف آنها در حوزه ارتباطات، عوامل بازدارنده پیشرفت این حوزه هستند.

۵. پس از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها، افزایش قیمت حامل‌های انرژی و جبران نشدن آن توسط دولت، برای تولیدکنندگان بخش خصوصی مشکلات جدیدی ایجاد کرده است.

۵. تأمین مالی تولید

این بخش با هدف رصد و تحلیل محیط کسب‌وکار ایران در حوزه تأمین مالی، با تأکید بر ابعاد قانونی به بررسی موانع و چالش‌های تأمین مالی کسب‌وکارها در ایران می‌پردازد. در گزارش‌های پایش محیط کسب‌وکار مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، بجز گزارش تابستان ۱۳۹۱ که در آن «بی‌ثباتی در قیمت مواد اولیه» به‌عنوان مانع اصلی ارزیابی شده بود، در تمامی هشت فصل پیش از آن، «مشکل تأمین مالی» به‌عنوان اصلی‌ترین مانع کسب‌وکار ایران ارزیابی شده است. در این بخش ضمن ارائه تصویری از وضعیت شاخص‌های تأمین مالی کسب‌وکارها در گزارش‌های بین‌المللی، مهمترین چالش‌ها و مشکلات تأمین مالی کسب‌وکارها در ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۵-۱. وضعیت شاخص‌های تأمین مالی کسب‌وکار در ایران

جدول ۱۲. وضعیت ایران در نماگر دریافت اعتبار شاخص سهولت انجام کسب‌وکار بانک جهانی در سال ۲۰۱۳

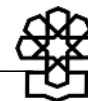
نماگر و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده آن	جمهوری اسلامی ایران	میانگین منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا	متوسط کشورهای با درآمد بالای عضو OECD
نماگر دریافت اعتبار (رتبه از ۱۸۵)	۸۳	۹۱	۴۳
قدرت حقوق قانونی* (صفر تا ۱۰)	۴	۳	۷
عمق اطلاعات اعتباری** (صفر تا ۶)	۵	۴	۵
پوشش اداره اعتباری دولتی*** (درصد از بزرگسالان)	۲۵/۹	۱۲/۶	۳۱/۵
پوشش مؤسسه اعتباری خصوصی (درصد از بزرگسالان)	۳۱/۹	۲۶/۴	۷۴/۶

Source: www.doingbusiness.org.

* این مؤلفه میزان «حمایت از حقوق وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان از طریق قوانین وثیقه و حمایت از حقوق وام‌دهندگان دارای وثیقه از طریق قوانین ورشکستگی» را اندازه‌گیری می‌کند.

** این مؤلفه «دامنه و دسترسی به اطلاعات اعتباری توزیع شده توسط ادارات اعتباری دولتی و دفاتر اعتباری خصوصی» را نشان می‌دهد.

*** تعداد افراد و شرکت‌های فهرست شده در اداره اعتباری دولتی به‌عنوان درصدی از جمعیت بزرگسال.

شاخص انجام کسب و کار بانک جهانی شامل ۱۰ نماگر مرتبط با محیط کسب و کار است. در بین نماگرهای ده‌گانه پس از نماگر اجرای قراردادها با رتبه ۵۳، نماگر دریافت اعتبار با رتبه ۸۳ از بین ۱۸۵ کشور نسبت به سایر نماگرها در وضعیت بهتری قرار دارد. این نماگر دو گروه از نهادهای تسهیل‌کننده دریافت اعتبار یعنی سامانه‌های اطلاعات اعتباری و حقوق قانونی وام‌گیرندگان و وام‌دهندگان در قوانین مربوط به وثیقه و ورشکستگی را مورد مقایسه قرار می‌دهد.

جدول ۱۳. مقایسه وضعیت ایران با کشورهای منطقه در شاخص‌های مالی (گزارش رقابت‌پذیری جهانی)^۱

رتبه ایران در بین ۲۰ کشور منطقه	رتبه ایران در بین ۱۴۲ کشور جهان	بهترین کشور منطقه (از ۱۴۲)	رتبه متوسط منطقه (از ۱۴۲)	متغیر
۱۹	۱۲۹	۱	۵۶	الف) کارآیی
۲۰	۱۳۴	۱۱	۷۷	در دسترس بودن خدمات مالی
۲۰	۱۳۰	۷	۶۵	هزینه استفاده از خدمات مالی
۱۴	۸۰	۵	۶۸	تأمین مالی از طریق بازار سهام
۲۰	۱۳۷	۱	۴۷	سهولت دسترسی به وام‌ها
۲۰	۱۳۳	۱	۳۷	در دسترس بودن منابع مالی برای سرمایه‌گذاری مخاطره‌آمیز کارآفرینان
۱۶	۱۱۳	۶	۹۲	ب) قابلیت اعتماد
۱۶	۱۱۳	۹	۷۷	استحکام مالی بانک‌ها
۱۵	۸۹	۷	۶۵	تنظیم و نظارت بر بازار بورس
۸	۸۹	۱	۸۹	شاخص حمایت‌های قانونی از حقوق قرض‌دهنده و قرض‌گیرنده

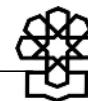
مأخذ: اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران؛ گزارش رقابت‌پذیری ایران، ۲۰۱۲، ص ۵۲.

گزارش «رقابت‌پذیری» تهیه شده توسط «مجمع جهانی اقتصاد»، در شاخص‌های مربوط به حوزه «تأمین مالی» و «بازارهای مالی»، ایران را در وضعیت نامطلوبی قرار داده است. این گزارش نسبت به گزارش «سهولت انجام کسب و کار» بانک جهانی ابعاد متنوع‌تری را پوشش می‌دهد و علاوه بر نهادهای حقوقی و قانونی، دربرگیرنده مؤلفه‌هایی است که نتیجه نهایی برآمده از عملکرد نهادهای مالی کشورها هستند؛ مانند مؤلفه «در دسترس بودن خدمات مالی». همان‌طور که در جدول ۱۳ مشاهده می‌شود، بدترین رتبه مربوط به مؤلفه «سهولت دسترسی به وام‌هاست» (۱۳۷ از ۱۴۲ کشور).

۲-۵. موانع و چالش‌های تأمین مالی کسب‌وکارها در ایران

جدول ۱۴. موانع و چالش‌های تأمین مالی کسب‌وکارها در ایران

شرح مانع	ناظر به قانون، مقررات، اجرا و خارج از حوزه‌های قانونی
برخوردهای سلیقه‌ای بانک‌ها در اعطای تسهیلات به واحدهای تولیدی (مربوط به وثیقه، توجیه فنی و اقتصادی، جریمه‌ها و...)	وجود خلأهای قانونی و تعدد بخشنامه‌ها: ۱. تعدد و تناقض بخشنامه‌های بانک مرکزی با همدیگر طی یک سال مالی ۲. قابل تفسیر بودن سیاست‌های ابلاغی ۳. شفاف نبودن فرآیندهای ارزیابی طرح‌های توجیهی اقتصادی ۴. عدم اجرای کامل ماده (۱) قانون تسهیل اعطای تسهیلات بانکی مصوب ۱۳۸۶
تبدیل شدن جریمه دیرکرد وام‌های تولیدی به منبع درآمدی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی و کاهش انگیزه این مؤسسات جهت پیگیری و وصول مطالبات	
نبود ابزارهای نوین حسابداری و مالی برای تبدیل انواع دارایی‌ها به وثایق	خلأهای موجود در آیین‌نامه و دستورالعمل‌های سیاستی بانک مرکزی: نوآوری پایین بانک مرکزی و سازمان بورس در تبدیل کردن اوراق بهادار به دارایی
ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازار غیررسمی	خارج از حوزه‌های قانونی: اعتماد پایین به بازار سرمایه و پایین بودن سرمایه قابل تأمین از این بازار
بالا بودن مطالبات غیرجاری بانک‌ها و عدم شفافیت اینکه بدهکاران واقعی چه کسانی هستند	خلأهای قانونی و خارج از حوزه قانون: ۱. وجود تکالیف بودجه‌ای مختلف برای بانک‌ها ۲. وجود توصیه‌های مختلف در خصوص اعطا و استمهال تسهیلات ۳. وجود تکالیف ناشی از کمیسیون موضوع اصل یکصدوسی و هشتم قانون اساسی
عدم نظارت کامل و دقیق بر مصرف منابع، اعتبارسنجی ضعیف متقاضیان تسهیلات و حسابرسی و کنترل داخلی ضعیف بانک‌ها در حوزه تأمین مالی و تخصیص اعتبار	خارج از حوزه قانون: ۱. وجود تخلفات در حوزه حسابرسی و بازرسی داخلی بانک‌ها ۲. جامع نبودن بانک اطلاعات مشتریان در بانک‌ها و بانک مرکزی
جامع نبودن قوانین پولی و بانکی مصوب به نحوی که در حوزه اجرا با شکست مواجه شده‌اند	حوزه قانون: هم اکنون حداقل ۱۰ قانون مختلف به‌طور مستقیم در حوزه بازار پول وجود دارد
بانک محور بودن تأمین مالی در ایران	فشارها و تکالیف قانونی و خارج از حوزه قانون

ناظر به قانون، مقررات، اجرا و خارج از حوزه‌های قانونی	شرح مانع
خارج از حوزه قانون: ۱. عدم عمل به وظیفه ذاتی بانکها به‌عنوان واسطه پولی و مشارکت مستقیم در امر سرمایه‌گذاری ۲. سرمایه‌گذاری و تملیک غیرمستقیم سهام شرکت‌های وابسته و تخصیص اعتبار به آنها	اختصاصی و ذی‌نفع عمل کردن بانکها در اعطای تسهیلات به عوامل اقتصادی
خلأهای قانونی و ضعف‌های موجود در فرآیند حسابرسی و بازرسی شرکت‌های بورسی	نقب‌زنی* در شرکت‌های بورس که زمینه کاهش اعتماد عمومی به بازار سرمایه در ایران شده است

* «نقب‌زنی» پدیده‌ای است که طی آن مدیران و سهام‌داران عمده در شرکت‌های سهامی عام به انتقال منافع، نقدینگی یا دارایی شرکت به بنگاه‌های تحت کنترل خود یا زیرمجموعه شرکت در جهت تأمین منافع شخصی خود اقدام می‌کنند یا با سوءاستفاده از قدرت خود در شرکت، برابری حقوق صاحبان سهام را بر هم می‌زنند و حقوق سهام‌داران اقلیت را تضییع می‌کنند.^۱

۳-۵. جمع‌بندی

تأمین مالی فعالیت‌های اقتصادی در کشور ما یکی از چالش‌های اصلی محیط کسب‌وکار به حساب می‌آید. در ماه‌های اخیر چند عامل باعث شده تأمین مالی واحدهای تولیدی نسبت به گذشته مشکل‌تر شود و مؤلفه «تأمین مالی»، «محیط کسب‌وکار در ایران» را ناهنجارتر نماید:

۱. بسته شدن تأمین مالی داخلی توسط نظام بانکی به دنبال افشای ماجرای مشهور به فساد ۳ هزار میلیارد تومانی،

۲. افزایش معوقات بانکی تا حدود ۷۴ هزار میلیارد تومان،

۳. سقوط شدید ارزش پول ملی در کنار ثبات نرخ سود بانکی و نتیجتاً خروج سپرده‌های بانکی و کاهش توان اعتباردهی بانکها.

در شرایط فعلی تورم بالا موجب می‌شود مردم برای حفظ ارزش پول، به خرید دارایی‌هایی مانند طلا، زمین، ارزهای خارجی روی بیاورند و بخش‌های تولیدی با کمبود منابع مالی روبرو شوند از طرفی در شرایطی که محیط کسب‌وکار نامساعد بوده و نااطمینانی و بی‌ثباتی در اقتصاد حاکم باشد، بانکها و نهادهای مالی نیز از دادن منابع مالی به فعالیت‌های اقتصادی خودداری می‌کنند.

۱. برای مطالعه بیشتر در این باره، رک: سیمون ژوهانسون و رافائل لوپورتا، «نقب‌زنی: چگونه سهام‌داران عمده از دارایی شرکتها سوءاستفاده می‌کنند؟»، ترجمه جعفر خیرخواهان و فرزانه بحرالعلومی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (گروه مطالعات محیط کسب‌وکار)، شماره مسلسل ۱۲۱۱۶، آذرماه ۱۳۹۰.

منابع و مأخذ

۱. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، گزارش رقابت‌پذیری ایران، ۱۳۹۰.
۲. ژوهانسون، سیمون و لوپورتا، رافائل، «نقب‌زنی: چگونه سهام‌داران عمده از دارایی شرکت‌ها سوءاستفاده می‌کنند؟»، ترجمه جعفر خیرخواهان و فرزانه بحرالعلومی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (گروه مطالعات محیط کسب‌وکار)، شماره مسلسل ۱۲۱۱۶، آذرماه ۱۳۹۰.
۳. ضرابی، اصغر و دیگران. چالش‌های صنعت حمل‌ونقل هوایی ایران، ۱۳۸۸.
۴. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ماهنامه علمی تخصصی لجستیک و زنجیره تأمین، شماره ۱، ۱۳۹۱.
۵. مؤمنی و جهانیان. اقتراح، امنیت اقتصادی و چالش‌های اقتصاد ایران، مجله اقتصاد اسلامی، ۱۳۸۰.
۶. سیاح، سیدامیر، موسی شهبازی و زهرا نعیمی. پایش محیط کسب‌وکار ایران در تابستان ۱۳۹۱، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، گروه مطالعات محیط کسب‌وکار، شماره مسلسل ۱۲۷۸۳، بهمن‌ماه ۱۳۹۱.
۷. مرکز آمار ایران، چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۳۹۱.
۸. گروه مطالعات محیط کسب‌وکار، مرکز پژوهش‌های مجلس، پاسخ تشکلهای اقتصادی سراسری به هفت سؤال درباره وضعیت واحدهای تولیدی، شماره مسلسل ۳۲۰۱۲۶۲۶، انتشار ۱۳۹۱/۸/۳.
9. The International Bank for Recons Truction and Development/ The World Band, Doing Business, 2005-2010, At: www.doing Business.org.
10. Schwab. K (2011). The Global Competitiveness Report 2011-2012. Genera: World Bank.
11. www.doing business.org,2013.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۳۰۳۳

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: تحلیل وضعیت اقتصادی کشور ه. رصد و تحلیل محیط کسب و کار ایران

نام گروه: مطالعات محیط کسب و کار

تهیه و تدوین کنندگان: مریم احمدیان، موسی شهبازی غیائی، صمد عزیزنژاد، افشین حیدرپور

ناظر علمی: سیدامیر سیاح

مناقضی: علی لاریجانی (رئیس مجلس شورای اسلامی)

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. محیط کسب و کار

۲. اخذ مجوز

۳. بازار کار

۴. امنیت اقتصادی

۵. زیرساخت اقتصادی

۶. تأمین مالی

تاریخ انتشار: ۱۳۹۲/۴/۱